

---

doi: <https://doi.org/10.15407/dopovidi2016.11.024>

УДК 519.6:550.843

О.О. Литвин

Українська інженерно-педагогічна академія, Харків
E-mail: olegolitvin55@gmail.com

Математична модель вектора прискорення за його слідами в сейсморозвідці

(Представлено академіком НАН України І.В. Сергієнком)

Запропоновано метод побудови математичної моделі 4D розподілу вектора прискорення $\bar{W}(x, y, z, t)$, з яким коливаються частинки кори планети внаслідок проходження сейсмічної хвилі. Метод одночасно використовує і сліди $\bar{W}$ в заданій системі свердловин $\Gamma_k, k = \overline{1, M}$ і слід $\bar{W}(x, y, 0, t)$ вектора $\bar{W}$ на поверхні планети. Досліджено похибку методу, а також загальну похибку, що може виникати при чисельній реалізації запропонованого методу побудови математичної моделі. Експериментальні дані, що використовуються в математичній моделі, можуть бути отримані за допомогою акселерометрів, розміщених на різних глибинах як вертикальних, так і похилих свердловин, а також в різних точках поверхні планети.

Ключові слова: математична модель, вектор прискорення, сліди вектора, сейсморозвідка, похибка наближення.

Аналіз літературних джерел. У роботі [1] читаємо (переклад автора даної статті): “Чому треба обмежуватися лише часами прибуття? Адже очевидно, що сейсмограма вміщує значно більше інформації, ніж просто час прибуття першого імпульсу в точку спостереження і ми повинні прагнути включити весь сейсмічний часовий ряд у вхідні дані і використати його в методиці отримання зображення. Такий підхід зустрічається з двома труднощами. Перша — величезний обсяг обчислень. Друга — зазвичай трудно або неможливо знайти зручне наближення розв’язку хвильового рівняння, яке було б цілком адекватним при моделюванні складних моделей Землі...”. Автором роботи [1] досліджується перша проблема у загальному вигляді, а друга — для низькочастотних сейсмічних хвиль з відносно малими горизонтальними фазовими швидкостями. Тому в [2] досліджені також прискорення частинок кори планети під час і після проходження сейсмічної хвилі за допомогою акселерометрів, розміщених на різних глибинах у системі свердловин. Запропонований в [2] метод використовує, в доповнення до методу знаходження швидкостей пробігу сейсмічної хвилі [1, 3, 4], також прискорення, з якими коливаються частинки геологічного середовища у заданій системі вертикальних свердловин під час і після проходження сейсмічної хвилі. Згідно з наведеними методами розв’язання задач сейсмічної томографії в [1–10], в даній роботі

вперше розв'язується задача побудови математичної моделі розподілу вектора-прискорення сейсмічних коливань між свердловинами за відомими слідами прискорення у кожній точці всіх свердловин $\Gamma_k, k = \overline{1, M}$ та на поверхні $z = 0$.

Зауваження. Припущення про існування вектор-функцій

$$\overline{W}0(x, y, t) = \overline{W}(x, y, 0, t), \quad \overline{w}_k(z, t) = a_{1k}(z, t)\overline{i} + a_{2k}(z, t)\overline{j} + a_{3k}(z, t)\overline{k}, \quad k = \overline{1, M},$$

$$a_{mk}(z, t) = a_m(X_k(z), Y_k(z), z, t), \quad m = \overline{1, 3}$$

можна реалізувати на практиці лише методами обчислювальної математики, оскільки сучасні акселерометри дозволяють отримати значення $\overline{w}_k(z_p, t_q), p = \overline{1, N}, q = \overline{1, Q}$. Але за допомогою цих даних можна побудувати деякі наближення $\overline{w}_k^*(z, t) \approx \overline{w}_k(z, t), k = \overline{1, M}$ і ними користуватися у подальшому. Аналогічне твердження справедливе і відносно вектор-функції $\overline{W}0(x, y, t)$.

Основні твердження роботи. Введемо систему базисних допоміжних функцій $h_q(x, y, z), q = \overline{1, M}$ з властивостями $h_q(X_p(z), Y_p(z), z) = \delta_{p,q}, 1 \leq p, q \leq M, \delta_{p,q}$ – символ Кронекера, вектори $\overline{w}_k(z, t) = \overline{W}(X_k(z), Y_k(z), z, t), k = \overline{1, M}$ та оператор

$$O\overline{W}(x, y, z, t) = \overline{W}0(x, y, t) + \sum_{k=1}^M [\overline{w}_k(z, t)h_k(x, y, z) - \overline{w}_k(0, t)h_k(x, y, 0)].$$

Теорема 1. Оператор $O\overline{W}$ має такі властивості:

- 1) $O\overline{W}|_{z=0} = \overline{W}(x, y, z, t) = |_{z=0} \overline{W}0(x, y, t),$
- 2) $O\overline{W}|_{x=X_p(z), y=Y_p(z)} = \overline{W}(X_p(z), Y_p(z), z, t) = \overline{w}_p(z, t), p = \overline{1, M}.$

Теорема 2. Для залишку $(I - O)\overline{W} = \overline{W} - O\overline{W} = R\overline{W}$ справедлива формула:

$$R\overline{W}(x, y, z, t) = R_1 R_2 \overline{W}(x, y, z, t), \quad \text{де } R_1 \overline{W}(x, y, z, t) = \overline{W}(x, y, z, t) - \overline{W}0(x, y, t),$$

$$R_2 \overline{W}(x, y, z, t) = \overline{W}(x, y, z, t) - \sum_{k=1}^M \overline{w}_k(z, t)h_k(x, y, z).$$

Зауваження. При чисельній реалізації цієї математичної моделі розподілу вектора-прискорення на практиці перш за все відмітимо, що $R_1(R_2 \overline{W}(x, y, z, t)) = R_1 R_2 \overline{W}$ – це похибка методу наближення. Проаналізуємо неусувну похибку, яка виникає при реалізації запропонованого методу при використанні наближених вхідних даних. На практиці функція $\overline{W}0(x, y, t)$ може бути задана наближено функцією $\overline{W}^*(x, y, t)$ яка використовує дані, отримані з акселерометрів, розміщених в $M^* > M$ точках на поверхні планети $z = 0$. Тому $\max_{(x, y, t)} |\overline{W}0(x, y, 0, t) - \overline{W}^*(x, y, t)| = \varepsilon_{21}$ є першою складовою неусувної похибки. Крім того, сліди $\overline{w}_k(z, t)$ знаходяться наближено у вигляді $\overline{w}_k^*(z, t)$ за їх значеннями $\overline{w}_k(z_p, t_q), p = \overline{1, P}, q = \overline{1, Q}$, що фіксуються акселерометрами. Тому друга складова неусувної похибки пов'язана з неточним представленням векторів $\overline{w}_k(z, t), k = \overline{1, M}$, векторами $\overline{w}_k^*(z, t)$ визначається величиною $\max_{(z, t)} |\overline{w}_k(z, t) - \overline{w}_k^*(z, t)| = \varepsilon_{22}$. Таким чином неусувна похибка $\varepsilon_2 = \varepsilon_{21} + \varepsilon_{22}$ є сумою похибок задання експериментальних даних у точках свердловин і на поверхні планети.

Третя складова загальної похибки — похибка заокруглення ε_3 . Вона виникає при обчисленні операторів $\overline{OW}(x, y, z, t)$ і залежить значною мірою від того, який аналітичний вигляд мають допоміжні функції $h_k(x, y, z)$ та функції $\overline{W}0^*(x, y, t)$, $\overline{w}_k^*(z, t)$, $k = \overline{1, M}$. Сказане дозволяє сформулювати теорему 3.

Теорема 3. *Загальна похибка, що виникає при наближенні $\overline{W}(x, y, z, t)$ оператором $\overline{OW}(x, y, z, t)$, дорівнює $\varepsilon = \varepsilon_1 + \varepsilon_2 + \varepsilon_3$.*

Таким чином, загальна похибка, що виникає при наближенні $\overline{W}(x, y, z, t)$ оператором $\overline{OW}(x, y, z, t)$, складається з похибки ε_1 , пов'язаної з методом наближення $\overline{W}$ оператором $\overline{OW}$, з неусувної похибки $\varepsilon_2 = \varepsilon_{21} + \varepsilon_{22}$, пов'язаної з наближеним представленням слідів $\overline{w}_k(z, t)$, $k = \overline{1, M}$ у свердловинах і сліду $\overline{W}0(x, y, t)$ на поверхні планети та похибки заокруглення ε_3 , яка виникає при обчисленні $\overline{OW}(x, y, z, t)$.

Зауважимо, що похибку заокруглення можна зробити меншою за $\varepsilon_1 + \varepsilon_2$ шляхом проведення обчислень з достатньо великою кількістю розрядів чисел за допомогою сучасних систем комп'ютерної математики Matlab, Matematica тощо.

Таким чином, запропонований в роботі метод побудови математичної моделі 4D розподілу вектора-прискорення $\overline{W}(x, y, z, t)$, з яким коливаються частинки кори планети внаслідок проходження сейсмічної хвилі дозволяє використовувати дані, отримані за допомогою акселерометрів, розміщених на різних глибинах як вертикальних так і похилих свердловин та на поверхні планети. Цей метод вперше дозволяє поєднати методи міжсвердловинної сейсмічної томографії з методами побудови об'ємних сейсмічних зображень [2, 11–13].

ЦИТОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Сейсмическая томография* / Под ред. Г. Нолет. — Москва: Мир, 1990. — С. 318–341.
2. *Sergienko I.V., Deyneka V.S., Lytvyn O.M., Lytvyn O.O.* Method interlineation the vector functions on a system of vertical lines and its application in inter-chinks seismic tomography. Proc. of the 7-th World Congress on Industrial Process Tomography (2–5 September 2013). Krakow, Poland, 2013.
3. *Guust Nolet.* A Breviary of Seismic Tomography. — Cambridge Univ. Press, 2008. — 344 p.
4. *James G. Berryman.* Lectures Notes on Nonlinear Inversion and Tomography. I. Borehole seismic tomography. — Univ. California, 1991. — 159 p.
5. *Анциферов А.В.* Теория и практика шахтной сейсморазведки. — Донецк: ООО “Алан”, 2003. — 312 с.
6. *Shearer P.M.* Introduction to seismology. — Cambridge Univ. Press, 2009. — 412 p.
7. *Stein S. and Wysession M.* An introduction to seismology, earthquakes and Earth structure. — Blackwell, Malden, USA, 2003. — 512 p.
8. *Towfighi S., Kundu T., Ehsani M.* Elastic wave propagation in circumferential direction in anisotropic cylindrical curved plates // J. Appl. Mech. — **69**. — 2002. — P. 283–291.
9. *Красножон М.Д., Козаченко В.Д.* Комплексна інтерпретація матеріалів ГДС з використанням комп'ютерної технології “ГЕОПОШУК”. — Київ: УкрДГРІ, 2007. — 254 с.
10. *Капутин Ю.Е.* Горные компьютерные технологии и геостатистика. — Ст.-Петербург: Недра, 2002. — 424 с.
11. *Богачик Г.Н., Гурвич И.И.* Сейсморазведка. — Тверь: АИС, 2006. — 745 с.
12. *Лісний Г.Д.* Використання моделей анізотропного середовища для аналізу сейсмічних зображень геологічних об'єктів. — Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. — 136 с.
13. *Лісний Г.Д.* Практичні основи побудови об'ємних сейсмічних зображень за сейсмограмами спільних джерел. — Київ: Радуга, 2012. — 264 с.

REFERENCES

1. *Seismicheskaya tomografiya.* Ed. G. Nolet. Moscow: Mir, 1990 (in Russian).
2. *Sergienko I.V., Deyneka V.S., Lytvyn O.M., Lytvyn O.O.* Proceedings of the 7-th World Congress on Industrial Process Tomography (2–5 September 2013). Krakow, Poland, 2013.

3. *Guust Nolet*. A breviary of seismic tomography. Cambridge Univ. Press, 2008.
4. *James G. Berryman*. Lectures Notes on Nonlinear Inversion and Tomography. I. Borehole seismic tomography. Univ. California, October, 1991.
5. *Antsiferov A.V.* Teoriya i praktika shakhtnoy seismorazvedki. Donetsk: OOO "Alan", 2003 (in Russian).
6. *Shearer P.M.* Introduction to seismology. Cambridge Univ. Press, 2009.
7. *Stein S. and Wysession M.* An introduction to seismology, earthquakes and Earth structure. Blackwell, Malden, USA, 2003.
8. *Towfighi S., Kundu T., Ehsani M.* Appl. Mech., 2002, **69**: 283–291.
9. *Krasnozhon M.D., Kozachenko V.D.* Kompleksna interpretatsiya GDS z vykorystanniam komputernoї tehnologii "GEOPOSHUK", Kyiv: UkrDGRI, 2007 (in Ukrainian).
10. *Kaputin Y.E.* Gornye komputernye tehnologii i geostatistika. SPb: Nedra. 2002 (in Russian).
11. *Boganik G.N., Gurchich I.I.* Seysmorazvedka. Tver': AIS, 2006 (in Russian).
12. *Lisniy G.D.* Vykorystannya modeley anizotropnogo seredovyscha dlya analizu seysmichnyh zobrazhen' geologichnyh obyektiv, Kiev: KNU T. Shevchenka, 2002 (in Ukrainian).
13. *Lisniy G.D.* Praktychni osnovy pobudovy obyemnyh seysmichnyh zobrazhen' za seysmogramamy spil'nyh dzherel, Kiev: Raduga, 2012 (in Ukrainian).

Надійшло до редакції 22.04.2016

О.О. Литвин

Украинская инженерно-педагогическая академия, Харьков
E-mail: olegolitvin55@gmail.com

МАТЕМАТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ВЕКТОРА УСКОРЕНИЯ ПО ЕГО СЛЕДАМ В СЕЙСМОРАЗВЕДКЕ

Предложен метод построения математической модели 4D распределения вектора ускорения $\bar{W}(x, y, z, t)$, с которым колеблются частички коры планеты вследствие прохождения сейсмической волны. Метод одновременно использует и следы $\bar{W}$ в заданной системе скважин $\Gamma_k, k = \overline{1, M}$ и след $\bar{W}(x, y, 0, t)$ вектора $\bar{W}$ на поверхности планеты. Исследована погрешность метода. а также общая погрешность, которая может возникать при числовой реализации предложенного метода построения математической модели. Экспериментальные данные, которые используются в математической модели, могут быть получены при помощи акселерометров, которые размещены на разных глубинах как вертикальных так и наклонных скважин, а также в разных точках поверхности планеты.

Ключевые слова: математическая модель, вектор ускорения, следы вектора, сейсморазведка, погрешность приближения.

О.О. Lytvyn

Ukrainian Engineering Pedagogics Academy, Kharkiv
E-mail: olegolitvin55@gmail.com

A MATHEMATICAL MODEL OF THE ACCELERATION VECTOR BY ITS TRACKS IN SEISMIC PROSPECTING

A method of constructing a mathematical model of the 4D distribution of the acceleration vector $\bar{W}(x, y, z, t)$, with which particles of Earth's crust oscillate due to the passage of seismic waves. The method uses both tracks of $\bar{W}$ in a given system of wells $\Gamma_k, k = \overline{1, M}$, and the trace $\bar{W}(x, y, 0, t)$ of the vector $\bar{W}$ on Earth's. The error of the method and the total error that can occur in a numerical realization of the proposed method are studied. Experimental data used in a mathematical model can be obtained with the use of accelerometers, which are arranged at different depths of both vertical and inclined wells and also at various points on Earth's surface.

Keywords: mathematical model, acceleration vector, traces of a vector, seismic prospecting, approximation error.